

УДК 343.131

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕННЯ ВИНУВАТОСТІ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Олександр ТРОХЛЮК,
аспірант кафедри правосуддя
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

SUMMARY

The paper studies mechanism of judicial review for a due process of proof of guilt. The due process of proof of guilt is a requirement of principle of proof of guilt.

The author has analyzed all methods of judicial review for a due process of proof of guilt.

It is proved that mechanism of judicial control contributes prevention of violation principle of proof of guilt.

Key words: principle, proving, guilt, criminal proceedings, judicial review.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено механізм судового контролю за доведенням винуватості в законному порядку як вимоги засади забезпечення доведеності вини. Доведено, що механізм судового контролю на стадії досудового розслідування сприяє доказуванню винуватості стороною обвинувачення в законному порядку у відповідності до чинного кримінального процесуального законодавства, а отже, сприяє недопущенню порушення засади забезпечення доведеності вини.

Ключові слова: судовий контроль, забезпечення, доведення, законний порядок, вина.

Постановка проблеми. Держава гарантує дотримання конституційних прав учасників кримінального провадження та реалізації основоположних ідей (засад) кримінального провадження, зокрема засади забезпечення доведеності вини.

Одним із механізмів забезпечення реалізації засади забезпечення доведеності вини є судовий контроль за доведенням винуватості в законному порядку на стадії досудового розслідування.

Оскільки в доктрині кримінального процесу засаді забезпечення доведеності вини не приділялося належної уваги, а механізм забезпечення доведення винуватості в законному порядку залишається не дослідженим, відповідне питання залишається актуальним як для науки, так і для практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених-процесуалістів окремим питанням судового контролю на стадії досудового розслідування приділяли увагу В.Т. Маляренко, В.О. Попелюшко, Ю.В. Скрипіна, С.В. Банах, С.Г. Штогун та інші.

Метою статті є дослідження судового контролю як механізму забезпечення доведення винуватості в законному порядку на стадії досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Чинне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає гарантування необхідних умов для реалізації засади забезпечення доведеності вини на стадії досудового розслідування через механізм судового контролю за доведенням винуватості в законному порядку.

В.О. Попелюшко розглядає судовий контроль як одну із судових функцій, один із напрямів, видів юрисдикційної діяльності суду (судді), який має два підвиди: подальший судовий контроль, що передбачає розгляд та вирішення судом скарг на дії та рішення органу дізнання, слідчого і прокурора у визначених кримінально-процесуальним законом випадках та попередній судовий контроль щодо застосування на досудовому слідстві чітко визначених видів (заходів) процесуального примусу, зокрема і слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. В обох випадках судовий контроль направлений саме на забезпечення та захист основних прав та свобод громадян при здійсненні щодо них

тих чи інших дій, чи прийняття тих чи інших процесуальних рішень у ході досудового слідства [1, с. 111].

Ю.В. Скрипіна визначає судовий контроль як: 1) охорону прав і свобод людини шляхом превенції, тобто недопущення протиправного та необґрунтованого обмеження прав людини; 2) захист прав і свобод людини, тобто їх відновлення у випадку порушення [2, с. 9].

Під час проведення досудового розслідування на слідчого суддю покладаються особливі повноваження з нагляду та оцінки процесуальної діяльності учасників кримінального провадження, контроль за дотриманням конституційних прав та свобод підозрюваного (обвинуваченого). Саме слідчий суддя повинен об'єктивно оцінити представлені докази на підтримку клопотання про застосування запобіжного заходу або ж законність та допустимість тих чи інших доказів, які потім будуть досліджені в судовому порядку. Тому за таких умов слідчий суддя завжди перебуватиме під непрямым «підсвідомим» впливом учасників досудового слідства, і лише його неупереджений погляд на факти дозволить отримати справедливий результат роботи. Забезпечення контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів осіб, які беруть участь у досудовому слідстві, покладає на слідчого суддю обов'язок спостереження за діями, в першу чергу, правоохоронних органів, як носіїв владних функцій. Однак не варто забувати, що поняття прихильності та завчасного «переходу» на чийсь бік суперечить базовим принципам здійснення правосуддя та кримінального процесу в цілому. Слідчий суддя є гарантом законності, і його безсторонність забезпечує встановлення істини та рівноправності на досудовому слідстві, що, в свою чергу, прямо відображається в процесі судового розгляду [3, с. 99].

Так, основною метою судового контролю є захист прав учасників кримінального судочинства, досягненням якої, як стверджують С.В. Банах та С.Г. Штогун, передуватиме виконанням низки завдань: а) запобігати неправомірним діям і рішенням, що порушують конституційні права і свободи громадян; б) відновлювати права, безпідставно порушені органами досудового розслідування; в) надавати правомірним діям і рішенням особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора юридичної сили, легалізуювши тим са-

мим отримані докази; г) сприяти винесенню правосудного вироку при вирішенні справи по суті [4, с. 62].

Враховуючи вищевикладене, а також положення чинного КПК України, до повноважень слідчого судді щодо судового контролю за здійсненням досудового розслідування віднесемо такі дії: вирішення питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів затримання особи; вирішення питань проведення слідчих (розшукових) дій; вирішення питань проведення негласних слідчих (розшукових) дій; розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; судовий контроль за законністю затримання і тримання під вартою.

Судовий контроль, який здійснює слідчий суддя, надаючи згоду застосування заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів затримання особи, проведення певних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є гарантією охорони основних конституційних прав, свобод та інтересів, а також сприяє недопущенню свавілля зі сторони обвинувачення.

Окремим способом судового контролю за дотриманням стороною обвинувачення законного порядку доведення винуватості на стадії досудового розслідування є повноваження слідчого судді щодо розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування.

Перелік видів рішень, дій та бездіяльності слідчого та прокурора, що можуть бути оскаржені до слідчого судді на стадії досудового розслідування, є вичерпним, він перерахований у ч. 1 ст. 303 КПК України. Так, відповідно до вищевказаної статті на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора:

1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 цього Кодексу, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна;

2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

3) рішення слідчого про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

5) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових)

дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

8) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 цього Кодексу, – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником.

Після надходження скарги до слідчого судді він має прийняти одне з таких рішень: 1) винести ухвалу про призначення судового розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора у визначений ч. 2 ст. 306 КПК строк; 2) винести ухвалу про повернення скарги скаржнику на підставі ч. 2 ст. 304 КПК; 3) винести ухвалу про відмову у відкритті провадження відповідно до ч. 4 ст. 304 КПК. При цьому слідчий суддя виносить ухвалу про повернення скарги скаржнику у таких випадках: 1) скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу (в цьому випадку необхідно орієнтуватися на перелік осіб, що можуть подавати скарги на окремі види рішень, дії чи бездіяльності слідчого та прокурора, визначений ст. 303 КПК); 2) скарга не підлягає розгляду у цьому суді (оскільки скарга подається до суду за місцем розташування органу або роботи посадової особи, рішення, дії чи бездіяльність якої оскаржується, то подання такої скарги до іншого суду є порушенням територіальної підсудності, що передбачена ст. 32 КПК); 3) скарга подана після закінчення строку, передбаченого ч. 1 ст. 304 КПК, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення. Слідчий суддя виносить ухвалу про відмову у відкритті провадження, якщо скарга подана на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, прокурора, яке не підлягає оскарженню [5, с. 11].

Якщо скарга відповідає вимогам закону, суддя відкриває провадження та постановляє ухвалу про призначення скарги до розгляду. При цьому слід мати на увазі, що відповідно до ч. 2 ст. 306 КПК скарга має бути розглянута не пізніше 72 годин із моменту її надходження до суду (за винятком скарги на рішення про закриття кримінального провадження). Для розгляду скарги на рішення про закриття кримінального провадження законом встановлено п'ятиденний строк.

Відповідно до ст. 305 КПК України подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування не зупиняє виконання рішення чи дію слідчого, прокурора. Водночас відповідно до зазначеної норми слідчий чи прокурор можуть самостійно скасувати рішення, передбачені п. п. 1, 2, 5 і 6 ч. 1 ст. 303 цього Кодексу, припинити дію чи бездіяльність, які оскаржуються, що тягне за собою закриття провадження за скаргою. Прокурор може самостійно скасувати рішення, що передбачене п. 3 ч. 1 ст. 303 цього Кодексу і оскаржується в порядку, передбаченому ч. 6 ст. 284 цього Кодексу, що тягне за собою закриття провадження за скаргою.

Самостійне скасування вищезазначеними особами свого рішення повинно відбуватися таким же чином, яким його було ухвалено (наприклад, постановою скасовується постановою). Підтвердженням реагування на протиправну бездіяльність є вчинення відповідних дій або винесення рішення, яке слідчий чи прокурор не вчинили/не ухвалили, але зобов'язані були це зробити [6].

У разі самостійного скасування слідчим чи прокурором рішення, припинення оскаржуваної дії чи бездіяльності слідчий суддя закриває провадження за скаргою шляхом постановлення відповідної ухвали.

Судовий контроль за доведенням винуватості в законному порядку на стадії досудового розслідування набуває активної форми в частині контролю за законністю затримання і тримання під вартою.

Зокрема, у ч. 1–5 ст. 206 КПК України передбачено, що кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службу особу забезпечити додержання прав такої особи.

Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому цим Кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службу особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи. Слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи служба особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судові рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявність інших правових підстав для позбавлення особи свободи (ч. 2, 3 ст. 206 КПК України).

Якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та: забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених у заяві особи; вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством (ч. 6 ст. 206 КПК України).

Слідчий суддя зобов'язаний діяти в порядку, передбаченому ч. 6 ст. 206 КПК України, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі.

Як зазначають С.В. Банах та С.Г. Штогун, відповідне положення в кримінальному процесуальному законодавстві надає право слідчому судді самостійно ініціювати перевірку законності позбавлення свободи певної особи в межах територіальної юрисдикції відповідного суду незалежно від того, з яких джерел суддя довідався про такий факт. Відтак судовий контроль набуває активної (а не лише пасивної) форми вирішення окремих звернень чи клопотань певних суб'єктів [4, с. 62–63].

Варто погодитись з В.О. Попелюшко, який до судового контролю за ознакою подібності за характером відносить повноваження слідчого судді, яке пов'язане з його присутністю при допиті за запитом компетентного органу іноземної держави за допомогою відео- або телефонної конференції, при якому в разі виявлення порушення порядку такого допиту він зупиняє його з метою вжиття заходів для його усунення (ст. 567 КПК) [7, с. 16].

Користуючись своїми повноваженнями на стадії досудового розслідування щодо судового контролю за досудовим розслідуванням, а саме дотриманням стороною обвинувачення кримінального процесуального законодавства, слідчий суддя зобов'язаний дотримуватися Конституції, вимог чинного КПК України та інших нормативно-правових актів.

З метою реалізації основних засад кримінального провадження, зокрема засади забезпечення доведеності вини, кримінальним процесуальним кодексом визначено форму контролю за законністю й обґрунтованістю діяльності та

прийняттям рішень слідчим суддею. Так, ст. 309 КПК України визначає перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування. Встановлено, що подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання, крім випадків, встановлених КПК України, наприклад, у випадку оскарження рішення щодо видачі (екстрадиції) особи (ч. 6 ст. 591 КПК) [5, с. 13].

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвалу слідчого судді суд апеляційної інстанції має право (ст. 407 КПК): 1) залишити ухвалу без змін; 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу. Згідно з ч. 4 ст. 424 КПК ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають.

Враховуючи вищевикладене, постає запитання, що ж є більш ефективним для реалізації вимог засади забезпечення доведеності вини – судовий контроль чи прокурорський нагляд, судовий контроль і прокурорський нагляд чи відомчий контроль керівника слідчого підрозділу.

Як стверджує Л.М. Лобойко, контролерів (начальник слідчого підрозділу – безпосередній та інші за ієрархією) і наглядачів (прокурори) на досудовому провадженні вистачає. Але всі вони виконують обов'язок викриття винної особи, тобто здійснення функції кримінального переслідування. Суд же втручається у вирішення всіх найважливіших питань, пов'язаних із поступовою реалізацією кримінальної відповідальності особи. Він виконує роль арбітра в змагальній діяльності сторін обвинувачення та захисту. Таким чином, під час досудового провадження суд виконує не контрольну функцію, а функцію правосуддя. Однак він не вирішує справу остаточно з постановленням вироку. Проте діяльність у досудових стадіях, як відомо, здійснюється не тільки до суду, а й для суду. Тому суд, який у майбутньому буде приймати рішення про винуватість особи, повинен із перших етапів кримінального процесу бути причетним до процесуальної діяльності, але не в плані виконання контрольної функції, про яку прийнято говорити в процесуальній теорії і в практиці судочинства, а в плані забезпечення змагальності сторін. Функція ж контролю і пов'язаного з ним захисту прав і свобод людини є не кримінально-процесуальною, а загально-правовою. Вона поширюється на всі сфери правозастосовної діяльності, у тому числі й на кримінальний процес [8, с. 198–203; 9, с. 72–73].

Висновки. Суть судового контролю на стадії досудового розслідування зводиться до наділення слідчого судді сукупністю повноважень по контролю за дотриманням прав і свобод учасників кримінального провадження та недопущення й попередження проявів свавілля стороною обвинувачення. Іншими словами, механізм судового контролю на стадії досудового розслідування сприяє доведенню винуватості стороною обвинувачення в законному порядку у відповідності до чинного кримінального процесуального законодавства, а отже, сприяє недопущенню порушення засади забезпечення доведеності вини.

Отже, законодавець, визначивши в Конституції України та чинному КПК України засаду забезпечення доведеності вини, передбачив не тільки механізм реалізації відповідної засади в кримінальному провадженні, а й законний механізм контролю за її виконанням на стадії досудового розслідування через судовий контроль за доведенням стороною обвинувачення винуватості в законному порядку.

Список використаної літератури:

1. Попелюшко В.О. Мала судова реформа та захист прав громадян: навчальний посібник / В.О. Попелюшко. – К.: Кондор, 2006. – 236 с.

2. Скрипіна Ю.В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Ю.В. Скрипіна. – Х., 2008. – 20 с.
3. Бондюк А.Ф.Ф. Захист прав та свобод людини і громадянина на досудовому слідстві в світлі дотримання слідчим суддею основоположних принципів / А.Ф. Бондюк // Jurnalul juridic național: teorie și practică. – 2015. – № 3. – С. 96–99.
4. Банах С.В. Особливості повноважень слідчого судді щодо захисту прав людини / С.В. Банах, С.Г. Штогун // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 61–65. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaru_2013_4_13.
5. Яновська О.Г. Інститут оскарження на стадії досудового розслідування / О.Г. Яновська // Адвокат. – 2013. – № 1 (148). – С. 10–13.
6. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. Вищий спеціалізований суд; Лист від 09.11.2012 № 1640/0/4-12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12>.
7. Попелюшко В.О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні / В.О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14rvoukr.pdf>.
8. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальна компетенція: [монографія] / Л.М. Лобойко. – Д.: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 186 с.
9. Рогальська В.В. Змагальність у досудовому провадженні: [монографія] / В.В. Рогальська; за наук. ред. Л.М. Лобойка. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 172 с.